

TORMA ZSÓFIA

SUMÉR NYOMOK ERDÉLYBEN

"Magyar Őskutatás" Kiadása

● SUMÉR KÖNYVEK ●

TORMA Zs:
Sumér nyomok Erdélyben

"Magyar Öskutatók" Kiadása
Buenos Aires
1972

Torma Zsófia

SUMÉR NYOMOK
ERDÉLYBEN

"Magyar Öskutatók" Kiadása
Buenos Aires
1972

Todos los derechos reservados por © 1972
Ladislao Eugenio Fehér - Buenos Aires.
Hecho depósito que establece la ley 11.723.

BEVEZETŐ A "SUMIR KÖNYVEK" SOROZATHOZ

"Megint egy újabb vállalkozás" - sóhajt az olvasó és "nem jósol neki hosszú életet."

Az életet Isten adja és nyújtja, néha arasznyira, néha századokra. Ez nem is a mi vállunkat nyomja.

A lehetőséget sem mi teremttük. Annyi kézirat, kiadatlan tanulmány okos és tudós fejek írásai erről a sokat vitatott kérdésről. NEM TUDUNK ELLENÁLLANI.

SŐT NEM SZABAD ELLENÁLLNUNK. Mondjon aki mit akar: külföldön csak a "sumér-magyarok" tartják meg magyarságukat. Ez az egyre gyérülő nemzedék, amely "idegenben érzi magát" a kárhol és akárhogyan is megy a sorsa. Magyarul érez, beszél... Ha sumér-kérdés nem lenne, fel kellene találni...

EZÉRT "indítunk" új könyvsorozatot, szerényet és kevés példányt, hogy a kevés magyarok és utódaink előtt tanúságot tegyünk.

Mert ki tudná mellőzni TORMA ZSÓFIA halhatatlan munkáját és most, amikor Románia ős lakóinak a sumérokat teszi meg a sóványkultúrájú, de nagy melldöngető román világ és magyar kisdobosai... Nem a NYELVÉSZEK, hanem a RÉGÉSZEK beszélnek. És itt nincs sok vitára ok... Egyik kezébe egy darab írott követ veszel, a másikba egy másik írott követ veszel és a kettő között oly hasonlóságok vannak, hogy szó nélkül is csak "igent" bólintasz... Vagy ki tudna ellentállani GILGAMES eposza szépségé-

nek. A világ legelső hőskölteménye, mélységekkel, magasságokkal, ahova az emberi élet leesik vagy felrepül. Itt áll kézirata, szép magyar műfordításban... Vagy ki tudná elutasítani na-
gyon sokak kérelmét, BARÁTHOSI "Szumirok-szittyák-ősturánok" kötetét újra kiadását, hisz odahaza elégette a kevés példányszámot is a nemzetirtó gyűlölet. És folytathatók a sort...
De inkább fejhajtva állunk kötelességünk elé és TORMA ZSÓFIA munkájával megindítjuk a "SUMÉR KÖNYVEK" sorozatát, még akkor is, ha sokan "rövid életet jósolnak nekik..."
Ezeknek csak azt üzenjük: Mit féltetek, kicsinyhitűek?...
Hogy nem üzleti vállalkozás "bussines" vezeti munkánkat, a legbiztosabb jele, hogy minden kötetből csak 500 darabot adunk ki. Nem szándékunk könyvesraktárt felhalmozni, hanem minél több könyvet, magyart a magyaroknak kézbeadni. Ennek a mennyiségnek a költsége viszont életszükséglet. Minden kötet egy újabb kötet születésének ad lehetőséget.
Eddigi tapasztalataink szerint a nagy Világsodomában még mindig akad annyi tiszta és jószándéku magyar...

BUENOS AIRES, 1972 karácsonyán.

FEHÉR ANNA kiadó

ELŐSZÓ

TORMA ZSÓFIA 1894-ben, Jénában kiadott "Ethnographische Analogien" című munkája ez a kis kötet. Új és valóságotfedő címet adtunk neki magyarul, mely tartalmának jobban megfelel és a sumérok erdélyi kétségtelen szerepére világító fényt vet.

Bár száz évvel ezelőtt íródott, az első magyar régész-nő és az első erdélyi diszdzoktornő jelzett munkája, melynek "Sumér nyomok Erdélyben" címet adtunk, aktuálisabb, mint valaha, különösen amióta nemcsak Erdélyben, hanem magyar földön is egyre-másra bukkannak fel a sumér kultúra letagadhatatlan tárgyai, sokszor értékes feliratokkal.

TORMA ZSÓFIA e jeles munkája most jelenik először magyarul. A fordítás gondos és alapos munkája FOYTA ISTVÁN nevét és tudását dicséri, aki maga is jártas ősrégészeti kérdésekben. Bár a szövegben nem szerepelnek jegyzetek, a fordító jónak látta, hogy a száz év óta kissé megváltozott kérdésekre ilyenekkel fényt derítsen.

A nagy régész nő életét és munkásságát JÁKI GÁBOR írta mesterien és egyben kiegészítésül, hogy a munka kerek és teljes legyen, egy önálló nagy fejezetet is csatolt a könyvhöz, hogy a "Sumér nyomok magyar földön" kiegészítse TORMA munkáját a száz év óta meglepő fejlődésnek indult ásatások lele-

tei alapján. E tekintetben KALICZ NÁNDOR "Agyag istenek" című összefoglaló és alapvető munkája mellett sok fiatal magyar régész eredményeit is figyelemmel kísérve.

A kis munka egészen önálló a maga nemében és egyesíti sok kül- és belföldi tudós véleményét TORMA munkájáról és a fiatal kolozsvári régészirő, GYULAI PÁL által közölt, TORMÁHOZ intézett levelekből többet is közöl a "Torma Zsófia levelesládájából" c. kiadványából.

A könyv tárgyi, régészeti adatokkal bizonyítja a sumérságnak a Kárpát-medencébe való hatolását. Megdöbbent minden olvasót a nagy azonosság ezek nyomán, főként az írástudomány, a mitológia és a díszítő művészet közös motívumkincsei között. S azt sem szabad felejtenuk, hogy TORMA rendületlenül vallotta a legnagyobb viták idején a sumérság turániságát.

Módszertanilag némi változást eszközöltünk TORMA eredeti "Ethnographische Analogien" kötetén azzal az egyszerűsítéssel, hogy az általa kiadott könyvecske eredeti rajzeit a folyó szövegbe illesztettük, megváltoztatva az eredetiben a munka végéhez csatolt apró táblácskák illusztrációit.

Szándékunk a kis munka kiadásával mindössze annyi, hogy hódolni akarunk a sokat gunyolt, lenézett, elmellőzött magyar régésznek szászvárosi jeltelen sírjára hálánk babérkoszoruját elhelyezzük és nevét a modern sumerológia nevesei, rangosai közé iktassuk.

FEHÉR ANNA kiadó.

ELSŐ RÉSZ

TORMA ZSÓFIA ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

TORMA ZSÓFIA ÉS ÉLETMŰVE

Az első magyar régész és a kolozsvári Egyetem disz doktora, TORMA ZSÓFIA 1840-ben született Csicsókeresztúron, nemesi, nagybirtokos TORMA JÓZSEF és DÁNIEL JOZEFA házasságából. A szülői ház három gyermek fészke volt és már korán a régészet varázsában élt, mert atyjuk szenvedélyes régészkedő lévén minden közeli rommal, barlanggal ismerős volt. ZSOFIA írja rövid "Önéletrajzában", mint első gyermekkori élményt: "Midőn néhai atyám, Torma József, a csicsókeresztúri birtokával szomszédos Ilosva község határán "Gorgiána-Zutor" római Castrum romjainak ásatásával foglalkozott, a kő- és cserépleletek halomszámra borították udvarunkat, azok törmelékei mint legkedvesebb játéktárgyak gyermekszobánk padlózatát, melynek akkori boldog lakói Károly fivérem és én valánk".

Nővérét már korábban feleségül vette MAKRAY LÁSZLÓ, az 1848-49-es szabadságharc alezredese, de KÁROLY fivére együtt nőtt fel vele és miután ő Rómában és Budapesten tanulta a hivatalos régészetet, sok ellentét merült fel közte és nővére között a "régész-bogarász kisasszony" között. KÁROLY nevéhez fűződik egyébként Aquincum feltárása és szabad-muzeumi berendezése, a Csörsz-árok és sok római erődítmény, a "limesek" feltárása. Magas tisztséget töltött be, egyetemi tanár és a képviselő-

ház alelnöke is lett, Elfogultságát FEKETE ZSIGMOND többször idézi azzal, hogy a Csörsz-árkát és minden vízrendszer-nyomot a rómaiaknak tulajdonított és szenvedélyesen tagadta az avarság és a hunok műveltségét.

ZSÓFIA korán árván maradt, Szatmárnémeti "Nevelő-intézetbe" került 1853-ban, édesanyja halálával, majd mikor apja is követi élettársát a másvilágra 1861-ben, MAKRAY LÁSZLÓ-NÉHOZ, nővéréhez költözött Felpestesre, Hunyad-megyébe, ahol nővére egyedül nevelte gyermekeit, mert apjukat MAKRAY alezredet halálraítélték, de császári kegyelemmel 16 évi várbörtönre ítélték Kufstein tömlőceibe.

Itteni életéről említi, hogy "honleányi kötelememről sem feledkeztem meg", mert gyűjtötte a magyar romok emlékeit, kutatta az ősök nyomait. Több kéri utasítást vissza a jómódú, birtokos kisasszony, aki szent elhatározással inkább a régészetnek szenteli életét. Rokonsága, kortársai értetlenül fogadták elhatározását és legtöbbször különcködésnek vették ezt a lépést, hiszen rajongásig szerette kis unokatestvéreit. Atyja munkáját akarta tovább vinni, aki Szolnok-Doboka alispánjaként szorgalmas történet-íróként is szerepelt és csak azért vállalt országgyűlési képviselőiséget, hogy a pesti levéltárakat bujhassa és megírhasa nagy munkáját, amelyet csak halála után adatott ki fia KÁROLY 1879-ben Kolozsvárt.

Szorgalmas gyűjtő, ásató volt. A környékbeliek, oláh parasztok sűrűn hányták magukra a keresztet, ha elhaladt mellettük, pedig szép pénzeket költött a régiségekért, "ócskaságokért". GYULAI PÁL írja le szemléletesen ilyen gyűjtő utjait: "Kutatási vágya egy percre sem hagyta nyugodni. Mind gyakrabban vállalkozott napokig tartó kirándulásokra... Sokszor a tudatlan hegyvidéki nép ezerféle balhiedelme, babonái, rosszakarató felbujtók nehezítették gyűjtőmunkáját..." (Torma Zs. Levelesládájából, 9. old.)

1. kép : Torma Zsófia arcképe az 1870-es években

Első nyilvános szereplése a budapesti IX. Nemzetközi Őstörténelmi és Embertani Kongresszus alkalmával történt. Hunyad megye őt bizta meg képviselőjével. Nem is csalódtak a fiatal leányban, aki az egyetlen nő volt a nagy nemzetközi összejövetelen kivéve SCHLIEMANN második feleségét SOPHIET aki mint férje kísérője jelent meg Budapesten. Ismeretségek, nemzetközi kapcsolatok, holtig tartó barátságok és ellenségeskedések születtek ekkor az első magyar régészről körül. Azt mondhatnánk, hogy ellenségeinek zöme az akkori Magyar Tudományos Akadémia és az egyetemi professzorok sorából került ki, míg legjobb barátai, SAYCE, LANGENSCHMIT, VIRKOW és főként SCHLIEMANN ekkor ismerték el a zseniális magyar leány eszmétársításait az őskulturák kényes problémáinak egyszerűsítésén és kapcsolásán. Ekkor merült fel Tordas-Trója-Mezopotámia kultúráinak szerves összefüggésének a gondolata, amelyhez egyre több külföldi tudós csatlakozott hódolva a magyar régészről intuitív és mégis tárgyátörténelmi meg látásainak. Levelek százai tanuskodnak erről.

TORMA ekkor már Szászvároson lakott, kis házában, ahol tovább folyt a "cserépgyűjtés". Innét indult ki a híres tordosi neolitikus telep felfedezése is.

TÉGLÁS GÁBOR írja le a szinte népszínműbe kíváncsi jelenetet a már ismert ZSÓFIA személyét oly köztisztelőben tartó környezetben. Ezek szerint VÉN ANDRÁS tordosi tanító 1875 áprilisában bekopogott nagy tisztességgel a szászvárosi kuriába és a konyha asztalára rakta szeredása tartalmát : összetört edénydarabokat, zuzott cserepeket. Furfangos székely mosollyal bajusza alatt figyelte a fiatal nemes kisasszony lelkendező izgalmát és pár "melesleg" elejtett szóval elmesélte, hogy ilyesmiségek ezrével akadnak a Tordas falu határát egyre porlasztó, lopkodó Maros part homokjában. Még azt is kibökkentette, hogy bizony saját tulajdon két szemével ő maga is látta, miszerint az ifjonti legények télvíz idején, jégrianáskor ugyancsak mulatoznak azzal, hogy a meredek és málladozó partból kihulló, kiguruló edényeket a befagyott Ma-

ros jegére vagdossák, hogy éktelen puffogatással rémisztgessék a csicskonkázni odagyülekező leánysereget.

A további leírás szerint VÉN ANDRÁS uramnak volt is mit hallania a felháborgott kisasszonytól és lóhalálában sietett a tordosi legények tudomására hozni, hogy miféle "istentelenségeket" követtek el eddig és magukat is szegényítették vele, mert hiszen minden darabért szép pénzt kaphatnának a nemes gyűjtőtől.

Igy gyűlt össze a tordosi kultúra felbecsülhetetlen értékű gyűjteménye, amely az 1876 szeptemberében lezajlott Nemzetközi Régészeti Kongresszus legnagyobb látványossága volt és legtöbb külföldi tudós zsongott körülötte.

ZSÓFIÁNAK azonban már itt kellett éreznie az "ürm cseppeket", amelyet a "hivatalos" magyar régészet készített számára, PULSZKY, a Nemzeti Múzeum igazgatója és legbensőbb munkatársa HAMPEL JÓZSEF nem győzték eléggé kihangsúlyozni TORMA "autodidakta" mivoltát. Talán ennek tulajdonítható az ilyenkor - GYULAI PÁL szavai szerint - hogy a "vicclapok penaforgatói is tollhegyre vegyék". (I. m. 13) A két "tudós" tekintélyalapon "próbálták állandóan rendreutasítani a zseniális és éles női intuícióval megáldott régésznőt. Ez a "tekintélyhangsúlyozás" különben az Akadémia részéről azért is groteszk és nevetséges volt, mert az akkori akadémiai címetek-mint mint a politikai hatalom nyomása alatt élő magyarság történetében annyiszor nem annyira a tudás, hanem a mindenkori hatalom táányérnyalói tehetség alapján osztogatták. Bár nem szándékom megsérteni és leértékelni a mindenkori Akadémiák "nagyjait" hiszen valóban nagyon sok emberi érték volt és van közöttük, de soha sem szabad elfeledniük, hogy a cím nem teszi az "embert" és hogy Calligula lova - bár szenátorrá avatták - mégis csak ló maradt örökre...

A budapesti tanulság azonban hasznos volt ZSÓFIA fejlődése szempontjából. Elmélyedt nemcsak leletei lajstromozásában, hanem komoly külföldi tudósok leleteit is tanulmányozta, va-

lástörténelmi, mitológiai és néprajzi tanulmányokat folytatott ősi síkon. Ez újabb meglátásokhoz juttatta. Ekkor kezdte figyelni leletein szereplő jegyek és íráskok sokaságát és Tordost hamarosan a Trójai műveltséghez tudta kapcsolni. Arra is hamarosan rádőbbsen hogy Tróján tul is vezetnek a szálak és eljutott a sumérokig.

Az idő folyása kiérlelte benne a tudatosan kutató régész szabályokat gyakorlati alapon is. Barátságot köt GOOSS KÁROLY segesvári rajztanárral, aki eddig bátyjának TORMA KÁROLY NAK volt a lelkes hive a "római" rajzok rögzítésében. Az új barátság sokat lendített ZSÓFIA munkáján, mert most már szemléletes módon is el tudta juttatni a külföldi érdeklődőkhöz leleteinek főként felírásait és titokzatos jeleit. Emiatt fivérével erősen meggyűlt a baja, aki szemére hányta, hogy "fantáziál" és írást lát a tulajdonjegyekben és értéktelen, értelmetlen diszekben. ZSÓFIA azonban rendületlenül kitartott elképzelése mellett, hogy ezeket a jeleket írásféléknek kell tekinteni. Az idő őt igazolta...

1879 jelentős volt életében: ekkor jelent meg első tudományos munkája: "Hunyad-megye neolitik (kőkorszakbeli) telepei". Helyi jelentőségéből egyszeriben kinőtt, miután a segesvárott tartott Országos Történészek Kongresszusa éppen ezidőben tartott ott gyűlést és sokan személyesen felkeresték a régésznőt, hogy gratuláljanak neki és további munkára biztassák. Nem is várat sokat az új munkára: "A nándori barlang csoportozat" címmel. Még nagyobb lett az országos meglepetés a törékeny "kisasszony-régész" tekintélyén, amikor a német ember-tani, nemzetközi kongresszus 1880 augusztus 15-ére meghívta Berlinbe az ott lezajlott nagy találkozásra. Itt ismeri meg VIRCHOW nagy német ethnográfust, korának legnagyobb tekintélyét. Az új ismeretségből is barátság lett. Most már a honi "nagyságok" is igyekeztek vele valamiféle kapcsolatot teremteni. Főként azzal, hogy nagyszabású munka megírására biztassák, amit aztán soha nem adtak ki. Így szerepel a listrán - maga TORMA panaszkolja fel - HUN FALVY PÁL is, akit egyébként felkért a már kész mű előszavának

megírására, mire a nagy "Bach-huszár" a maga fölényeskedő, cini kus hangján azzal utasított el, hogy: "Miért éppen én?"...

A sok magyar mellőzés, gunyolódást és "hivatalos leintést" egyre több külföldi elismerés némitja el és szégyeníti meg. — Munkája németül jelent meg, bár kivonatos és szűkített formában, 1894-ben: "Ethnographische Analogien" címen Jénában, ugyanannál a kiadónál, aki LENORMANTOT is minden el-lenségével szemben művei kiadásához segítette. Ez a könyv amely-tet kötetünk lelkének szántunk és amely FOYTA ISTVÁN nagy-szerű fordításában magyarul először jelenik meg százévhez kö-zel a születéséhez.

A kis könyv hatása óriási. Európa sumérológusai, régész, történész, néprajzista tudósai sorra hívják TORMÁT Európa szerte az egyetemekre, hogy tartson előadásokat elgondolásairól.

Nem megy. Nem mehet, mert betegség kinozza a gyó-gyithatatlan asztma és "régészeti reuma", mint azt tréfásan ne-vezi. Pedig közben már VIRCHOW személyesen is meglátogatja, LENORMANT is felkeresi, sőt a Magyar Nemzet Kormányzója, a "turini remete" az ősz KOSSUTH LAJOS is felkeresi leveleivel, ré-gi szenvedélyét, az ősrégészetet frísíti fel vele...

Egy szíve vágya volt még TORMA ZSÓFIÁNAK, amikor már Isten felé hajló árnyékként élte utolsó éveit: nagy összegező és kedvenc rajztanára a dévai SZINTE GÁBOR sokszáz illusztráci-ójával ékes munkáját szerette volna kiadni. Levelezett is az A-kadémiával. Akkor ott Hunfalvyak-Budenzek és hasonszórú "Cal-ligula-szenátorok" voltak az urak. ZSÓFIA háromszor cipelte fel Pestre a kéziratot, háromszor vitte vissza. Az Akadémia "akadé-koskodott". Nem anyagiak voltak a mérvadók.

A munka kiadását akadályozó okok közül az anyagiak nem voltak döntő fontosságúak. Nehezebb volt Torma Zsófiát meggyőzni ar-ról, hogy úgy írjon, ahogy és amint mások szeretnék: „En úgy képzeltem, hogy az aka-

démiai munkák szerzői magok állítják össze és írják is be mindazt, amit a legjobb meg-győződésük szerint tudnak és írni képesek. Hogy ennek ellenkezője állhasson, eszembe se jutott!" — írja Hampelnek. Egy percig se hitte, hogy előírhatják neki: kéziratából csak azt nyomassa ki, amit mások jónak látnak, amire pillanatnyilag szükségük van. Nem minden célzat nélkül említi: „Felszólított volt egy német tudós, dolgoznám fel vele az össze-gyűjtött anyagot, és aztán csak abba egyez-tem bele, hogy nevemhez az ő nevét is mint munkatársét tehesse." Visszautasította az ajánlatot, bár ez nem volt oly lealázó, mint amilyenre Hampel akarta rávenni, hogy tudniillik csak a tárgyak tipológiai leírását tartalmazó tanulmányt közöljön. Hampelnek írt válaszában a leghatározottabban kijelenti: a kért munkát meg nem írhatja, nevét má-sok munkája alá nem teszi, „... mint szédel-gő, ki lehetetlenségekre vállalkozik s min-dent összevissza beszélni, ígérni kész!" Saj-nálja, hogy Hampel mint közvetítő nem tud eredményt felmutatni, de annak sem ő, sem Hampel nem oka. Nem vállalhatja, hogy „anyaggyűjtő napszármossa" degradálják. „Dolgozzam mint megbénított néma — kérdi —, kinek gondolatmenetét irányítsák, kijelöl-vén az utat és pontot, merre, meddig, és ne tovább haladjon?" Ezt nem tudja megtenni. Adatainak feldolgozását maga akarja elvé-gezni, s ha ez nem sikerül, jegyzeteivel, nap-lójával együtt kész megsemmisülni. Az Aka-démia pedig — mondja — azt a tapasztalatot meríti mindebből, hogy „... jövőre szakem-bereket küld ki a saját kötelekéből 20 évi szakadatlan kutatás és ásatás megbízásával s

nem fogja 20 éven át tétlenül szemlélni, miként kínlódik egy 2-dik hívatlan nőgyűjtő hasonló nevezetességű telep ásatásával“.

Hampel és Torma Zsófia mindinkább eltávolodnak egymástól. Torma Zsófia újból és újból kijelenti, hogy senkitől semmilyen körülmények között nem fogad el utasítást vagy engedélyt arra nézve, miről írjon, milyen irányba kutasson. Lelkiismeretének függetlenségét fel nem adja. Hampel a szívcs ellenállás láttán többé nem sűrgeti a kéziratot.

Csak később jött rá Torma Zsófia, hogy a közte és Hampel között lejátszódott vita egy német tudós, Paul Reinecke sugalmazására indult. Reinecke 1896 nyarán járt Szászvárosban, erdélyi és romániai tanulmányútja során. Torma Zsófia, akit Eduard Krause kért meg, hogy a fiatalembert fogadja, mint vendégét vezette végig gyűjteményén. Bemutatta legjelentősebb tárgyait, s azokról „felvilágosító magyarázatot“ tartott. Reinecke innen Enyedre, Kolozsvárra, majd Budapestre utazott. Torma Zsófia tudomására jutott, hogy Reinecke igyekezett rávenni Hampelt a tordosi anyag kiadására. De őt csak a kerámia-típusok, az ornamentika érdekelte. Ezért figyelmezteti Hampelt, hogy csak tárgyleíró jellegű tanulmányt kérjen, mellőzze Torma Zsófia magyarázatait az égitestek kultuszára, a vallási jelvényekre, szimbólumokra, a tordosi írásjegyekre nézve, mert az — mint Reinecke állította — merő ostobaság. A fiatal Reinecke számlája a Torma Zsófia rovására ezzel még nem telt be. Az Archaeológiai Értesítő 1896. évi kötetében eléggé kimerítően ír Tordos leleteiről. Elfelejtí azonban megemlíteni a felfedező nevét. Egyetlen sor-

ban sem szól Torma Zsófia előző tanulmányairól, ásatásairól. Egyetlen szóval sem viszonzozza tanulmányútja alkalmából íránta tanúsított szívességét, felvilágosításait, pedig — mint Torma Zsófia állítja — Szászvárosról történt távoztakor mindezt megígérte. A fiatal Reinecke, úgy tűnik, eltaktikázta a dolgot. Nem vette tekintetbe az emberi jellemben lévő árnyoldalakat. Tordoson Torma Zsófiát dicsőítette a pestiek rovására, Hampelt pedig arról igyekezett meggyőzni, hogy Torma Zsófia beszélt dilettánszhoz illő dolgokat. Nem sejtette, hogy jó régész-szokás szerint itt-ott elejtett szavait mindjárt visszamondják. „Úgy látszik, hogy a jellem nem jár karöltve a tudományossággal — jegyzi meg Reinecke ügyködése kapcsán Torma Zsófia. — Vigasztalom magamat avval, hogy ő nem csak velem ilyen, de a saját hazájabeli kapacitások felől is nekem kicsinylő gúnyolódásokkal szólt, így szebeniekről is.“

De a sumérokig vezető tanulmányt még sem tudták egészen elhallgattatni. A kis "Ethnographische Analogien" elég sokat mondott a maga szükségességével is, annyira, hogy valóban "forradalmi" tett volt régészeti uton bebizonyítani amit LENORMANT HAMMEL, OPPERT és mások nyelvészeti uton bizonygattak, hogy a sumér nép turáni nyelvű, vagyis sem árja, sem sémi népekhez nem kapcsolható. Maga VIRCHOW is elismerte ennek a jelentőségét. De idézzük ismét a nagy régésznek legjelesebb ismerőjét, leveleinek buvárját és őszinte tolmácsolóját, GYULAI PÁL kolozsvári régész-író:

"Bámulattal és elismeréssel beszéltek az erdélyi nőrégész éles logikájáról a sumér-akkád szimbolikus jelek nyomán követésében Babilontól Európáig. Átveszik teljes meggyőződéssel hír-

detett elméletét, hogy az európai népek kultúrájának alapvető elemei, mint például az írás, a vallás, a népművészet ősi formakincse, európai mitológia, keletről veszi eredetét, innen származott át turáni népek közvetítésével Európába, hogy a műveltség átszármaztatásának egyik fontos állomása Tordos, illetőleg Erdély." (I. m. 39)

Ezt a nagy koncepcióját munkát várva-várta az egész tudományos világ. Örök szégyene a Magyar Tudományos Akadémiának, hogy soha sem került kiadásra. S ma ott penészedik, sárgul a Kolozsvári Múzeum valamelyik irattárában, bár egyre jobban és többen forgatják a málladozó sárguló lapokat. A leírás szerint mintegy 2500 ábrával illusztrált hatalmas munka és a címe: "Dácia a római foglалás előtt".

Vajon mitől félt az Akadémia? Talán ugyanattól az esetleg fellobbanó magyarságszeretettől, régi ősi örökségünk számontartásától, amely pl. mindent megakadályozott, hogy az ugyanilyen tartalmú és KMOSKÓ MIHÁLYTÓL megírt hatalmas orientalista gyűjtemény megjelenjen. IPOLYI ARNOLD hatalmas "Magyar Mitológiá"-ját is majd hogy nem tűzbe dobatták vele, annyi volt az ellenese.

S ezt nem kell a mult Akadémiáinak szemére lobbantanunk. A Ma Akadémiája is "kézirat temető"-nek számítható,...

TORMA életének utolsó öröme talán a VIRCHOW-féle váratlan látogatás volt szászvárosi kis kuriájában. Bearanyozta a szürkeséget ennek az Európa-szerte ünnepelt és elismert tudósnak a megtisztelő figyelme. Ez már bántotta az Akadémiát is. De még inkább "kincses Kolozsvár" egyetemét, ahol akkor a magáramaradt, előregedett ZSÓFIA sok-sok barátot mondhatott magának. Érdemeit elismerve 1899 május 25. dátummal a következő levelet hozta neki a posta "

Kolozsvári m. kir. tud. egyetem bölcsészeti kara

Nagyságos Úrnőm!

Nagy örömmel jelentem Nagyságodnak, hogy a Kolozsvári m. kir. Ferencz József tudomány egyetem bölcsészeti kara tegnapi ülésén Nagyságodat egyhangúlag tiszteletbeli doktorául megválasztotta s én ezen ügyet a Minisztériumhoz Ő Felségének hozzájárulása kieszközlése végett azon feltevésben, hogy Nagyságod karunk e határozatát szívesen vendi, felterjesztem.

Nagy örömmel jelentem ezt mindennek előtt azért, mivel így a hazai tudomány nevében egyetemünk leróhatja egyik hű, kitartó, semmi akadályt és áldozatot nem ismerő, tudományos hírnevünket a külföld előtt is terjesztő kiváló munkása iránt háláját és elismerését; de azért is, mivel e gyors tudósítással is kifejezhetem Nagyságod személye iránti tiszteletemet s megújíthatom azon reám nézve megtisztelő személyi érintkezést, amelyre Nagyságod a Bécsben tartott ethnographiai Congressus alkalmával méltatta.

igaz tisztelőjét

Dr. Schneller István
e. i. dékán

Kolozsvárt, 1899. máj. 25.

A szerény, sokat gonyolt, elaggott TORMA ZSÓFIA válasza - egy fogalmazvány csupán s nem tudható, hogy valóban elküldte-e a címzettnek:

(Torma Zsófia — Schneller Istvánnak)
1899. V. 26.

Holt lóra patkó. Először is korlátolt ismereteimmel erre érdemes nem vagyok, azután

anynyi szekátura és megaláztatás után aminek engem épen ott — egyesek kivételével — kitétek, tekintve hogy haldoklási koromat élem, most már ennek hasznát sem vehetném. Mindezekért én legszívesebben ezt a kitüntést nem fogadnám el, mert nemcsak sok ok nélküli bajoskodással jár ez — főként időpazarlással, de igen sok költséggel is. Ellenséggel s gúnyolóimmal szemben igaz ennyi elégtétellel magamnak tartoznám! most már mégse tudom mit tegyek.

(Fogalmazvány)

Állítólag elfogadta. Az azonban bizonyos, hogy 1899 november 14 óta többé nem hajolt kedvenc tordosi cserepei fölé...

AZ ÉLETMŰ

TORMA kutatásai és méginkább tanulmányainak megírása során az első időkben megelégedett a leltári leírások száraz tudományosságával. Igyekezett ezeknek a követelményeknek eleget tenni, hogy gyűjteménye egyszer valamelyik muzeum értékes és rendszerbe szedett részlete lehessen. Mint ahogy később meg is történt. Eme kezdeti módszerét azonban lassacskán felváltotta a jelentősebb szisztematizálás, a dolgok csoportosítása és egymáshoz való összefüggésének megkeresése. Ettől pedig már csak egyetlen lépés volt a lelet tárgyak jelentése, mondanivalója, szóval az életben viselt szerepe és rendeltetése. Így jött rá a dolgok célszerűségét keresve azok mindennapi szerepére. Kereste tehát mögöttük a hajdani embert, akinek a kezében eszközök vagy szertartási tárgyaként szerepeltek. A tájat lassan betöltötte hajdan kor embereivel, akiket kezdetben dákoknak vélte, de később rájött, hogy sokkal régebbieknek kell lenniük. Így jutott el Sumérig...

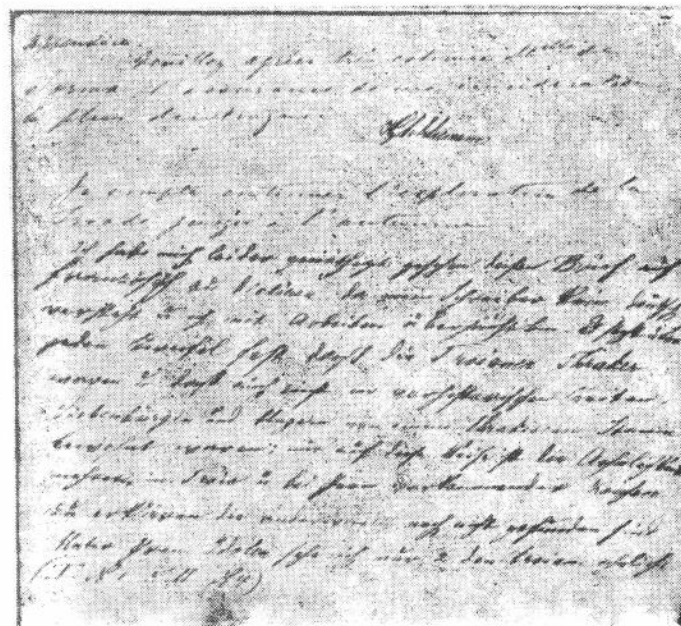
A Tordoson feltárt és felbukkant tárgyak írásos jellegű jelei, rajzai szerinte valamilyen ismeretlen funkciót töltöttek be. Valamilyen gondolatot akartak közvetíteni vagy lerögzíteni, megörökíteni, tehát szerinte Európa legrégebbi írásos emlékeiként kell őket számontartani. Így tarja ezt GYULAI PÁL, fiatal kolozsvári régész is, TORMA "levelesládájának" gondozója. (I. m. 22.)

TORMA tanulmányaiból és leveleiből a dáko-román elmélet fanatikusai nem kovácsolhatnak maguknak érveket még akkor sem, ha a "Téka" kiadásában oly tervszerűen kihangsúlyozódik a "románofil" szemlélet. Főleg azokra a jelentéktelen román régészekre gondolunk itt, akiknek a leveleit nagy hódolattal közlik le a nagy magyar régész "levelesládájából", mellőzve a világszerte ismert és elismert korabeli régészek, történészek, antropológusok egész sorát, akiknek a levelei sokkal magasabb piedesztálra emelik a lenézett és mellőzött TORMA ZSÓFIÁT.

De nem szándékunk polémiaírt kelteni e körül a fájó pont körül. Biztosra vehetjük, hogy a kiadók "az ahogy lehet" alapon állottak, amikor a jelentős "levelesládából" - több mint háromszáz jeles és közérdekű tudományos válasz közül kiemelték 48 darab levelet. Ezek között - pár darabtól eltekintve - a lehető legsemmitmondóbb, legjelentéktelenebbek szerepelnek. A jelentés alapján megállapítható, hogy a "levelesláda" gyűjteményében halhatatlan nevű régészek, őstörténészek egész sora szerepel válaszával, mint a már említett SAYCE, HAVERFIELD (1860-1919), aki Oxfordban és Wichesterben hosszú évtizedekig képviselte a Közel-Kelet tudományait és ásatásait az európai tudományos közéletben. Tőle 2 darab levelet tart számon a lajstrom. Ugyancsak szép számú levél fűződik SCHLIEMANN HENRIK és neje SOPHIE neveihez (1822-1890) is. Ez az autodidakta házaspár többet tett a régészet terén, mint egész "kiképzett" nemzedékek. SCHLIEMANN már gyermekkorában elhatározta Trója romjainak feltárását és mint az évszázad egyik legnagyobb nyelvtelhettsége, vándorkezelkedést folytatva Oroszországba jutott, ahol oly jövedelmező kereskedelmi vállalatot indított el, amely hallatlan gazdagsággal látta el. Minden jövedelmét a trójai ásatásokra fordította és 1871-ben megkezdte a HERODOTOS által leírt Trója feltárását a Hisszarlik-dombon, Kisázsiaiban. Meg is találta PRIAMOS király palotáját mérhetetlen gazdag kincseivel együtt, annak ellenére, hogy a "hivatalos" és "tudományos" körök még hamisítással is megvádolták. Felesége, a fran-

cia származású SOPHIE különleges barátságot kötött TORMÁVAL a berlini Régészeti Kongresszuson és barátságuk eredményeként sok-sok levél került TORMA "levelesládájába". A "Téka" kiadványa azonban csak egyetlen jelentéktelen levelet közöl ezekből.

Mindenesetre egyet, a leglényegesebbet az alábbiakban hasonmásban és szövegfeloldással közöljük, hogy ez a két "amatőr" mennyi közös témát talált Tordoson és Trójában, egymástól teljesen függetlenül és milyen lelkesedéssel biztatták egymást.

1. /a. kép: Részlet Schliemann leveléből Tormához

Athén, 1882. február 9.

Igen Tisztelt Torma Kisasszony!
Élénk örömmel kaptam és mély érdeklődéssel olvastam múlt hó 29-i elragadó levelét, de legnagyobb sajnálatomra képtelen vagyok Önnek megírni az előszót a fontos műhöz, melyet Ön fontos felfedezéseiről készít. Először azért, mert jelenleg nagyon el vagyok foglalva *Iliosom* francia kiadásával, melynek az év vége előtt kell megjelennie a párizsi Firmin Didot és társa uraknál, és másodszer azért, mert úti előkészületeimet teszem, hogy Trója vidékére utazzam, ahol még e hónapban kell nagymérvű ásatásokat újrakezdenem, s e munkák idején, melyek gyakran még az étkezésre sem hagynak nekem időt, képtelen vagyok irodalmi tevékenységgel foglalkozni. Ha az Ön leleteibe bevéssett jegyeket és jeleket félreismerték a berlini kongresszuson, biztosan nem ismerik azokat többé fölre, amióta megjelent *Iliosom*, és trójai gyűjteményem egy nagy részét bemutattuk a német népnek és kiállítottuk a berlini múzeumban. Új művében tehát csak az én *Iliosomban* található analogákra kell Önnek hivatkoznia. Sietve átfutottam az Ön ábramelléleteit, és a következő analogákat találok: az Ön I. mellélete 1. sz. és a II. melléklet 4. sz.-a biztosan hasonlít a trójai bagoly-figurához. A IV. melléklet 6., 9., 10. alatti ábráin lévő jelek nekem határozottan úgy tűnnek, mint írásos betűk. E melléklet 14. sz. alatti ábra jele egy monogramba foglalt emberi alaknak látszik, mint amelyet Ön többet is talál könyvem végén az orsócskás melléletekben. A fák, mint a 12., 13., és

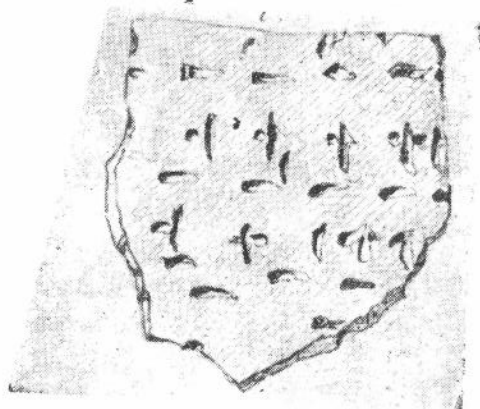
14. sz. alatt, vagy -k ugyanazon melléklet 17. és 19. száma alatt szintén nagyon gyakoriak *Iliosban*. Az Ön 5. mellékletén szintén látok sok azonos rajzot. Nagyon figyelemre méltó az Ön 6. mellélete, ahol különösen az oltárok a lángokkal hatnak rám meglepően, -amilyeneket *Iliosban* is látni az 1911., 1914., 1913. és 1915. sz. alatt, szintúgy a figyelemreméltó jel, amelyről a tudós orientalista A. Sayce értekezett Függelékében, 766—781. old. Én is foglalkoztam vele a 394. oldalon, ahol említést tettem Önről és felfedezéseiről is. Hozzátehetném még, hogy ezt a jelet a közelmúltban a celle-i Christian Hostman által a darzani temetkezőhelyen kiásott edényeken domborműben megtalálták. Hogy az Ön által a 7. mellékleten reprodukált jelek írásbetűt képviselnek-e, mint Ön véli, e tekintetben nem merek semmilyen véleményt mondani. Ön nem tehet jobbat, mint hogy összehasonlítsa azokat a trójai jelekkel, melyeket Sayce a Függelékében tárgyal.

Fogadja kérem, Igen Tisztelt Torma Kisasszony, megkülönböztetett tiszteletem kifejezését

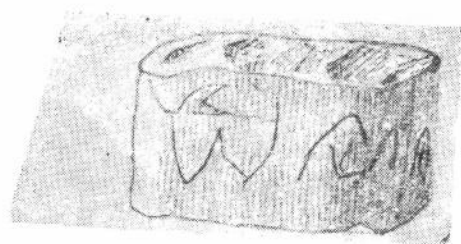
H. Schliemann

A tordosi leletek sorában felmerülő "írássos" darabok főként izgatták TORMA ZSÓFIA érdeklődését. Nagy tanulmányában amely soha sem jelent meg, nagyon sok ceruzarajz-kísérlet szerepel, ahol a "betűgyanus" jeleket és önálló jegyeket különleges gonddal összegezi. Összeállítását több szakértőnek megküldötte, akiknek a válasza ma már komoly tudománytörténelmi adalék. Az elsárgult

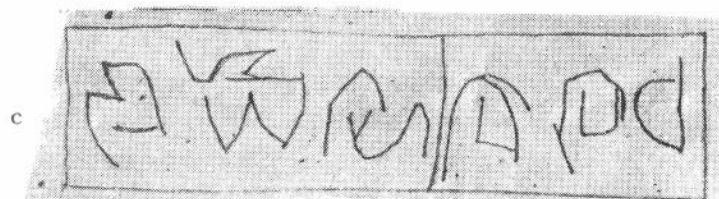
lapok elhalványodott rajzai közül a VLASSA-féle tanulmány háromat leközölt és így talán megmentődnek az utókor kutatói számára. Az első darabja egy cseréptöredék ékírásjellegű jegyeit közli, anélkül, hogy megoldásukra ő maga vagy a közlő VLASSA vállalkozott volna. (2 kép.)

a

b

2. kép: Rajzok Torma kiadatlan munkájából :a. / ékíratos töredék b. /hengerpecsét és c. / a henger palást írásjelekkel.

Egy henger metszet kerek oldalán felrótt, vonalas írásjeleket és annak kiterített palástját A. H. SAYCE (1845-1933) oxfordi egyetemi tanárnak, kora jeles orientálistájának is megküldötte, aki főleg Közel-Kelet ókori kultúráinak szakértője volt és alapos tanulmányt írt a hittitákról, az ékíratos feliratokról és szerzője volt a legelső asszír-nyelvtannak. Sajnálatos módon csak a nagy tudós válaszából ismerjük TORMA hozzáküldött levelét képező írásjeleket, amelyek közül a szaktudós párat az "ázsiai szillabárium"-hoz sorol, de hármat - a legjellegzetesebbeket - "diszítéseknek" értelmezte, holott a székely rovásírás betűivel azonosak.

Alaposság kedvéért az alábbiakban közöljük SAYCE egyetlen levelét, amelyet a kolozsvári "Téka" a nyolc darab válaszó levél közül - oly szűkkeblűen ! - leközölt.

Queen's College, Oxford, Nov. 12. 83.

Kedves Nagysám!

Ezer köszönet szívességéért, hogy elküld nekem levelét és záradékait. Utóbbi felfedezései nagy érdekűek voltak és nagyon fontosak, és azt fogják eszközölni, hogy a tudományos világ türelmetlenebbül mint valaha fog az Ön könyve megjelenése elébe nézni Megmutattam az Ön feliratmásolatait E. B. Tylor Úrnak, az ismert antropológusnak, és

ő azt véli, nem lehet kétséges, hogy írott betűk akarnak lenni, vagy legalábbis írott betűk utánzatai. A hengeren levő írásjelek vízirányos sorban véve csodálatosan hasonlítanak az ázsiai syllaboriumbeliekhez: Q lehet *ya*, P és A talán *Po*, Δ *si* $\square$ *mo*, és Q *po*. Nem éppen oly biztos a nézetem az idomok félkörű kerekére nézve. Az Y és Y jegyek ismétlődése arra a gondolatra visz, hogy csakis díszítmények akarnak lenni. De $\uparrow$ bizonyosan betű (tán az *asianus* ti), vagy amint Ön felteszi, a rúna, és a következő három jegy világosan betűnek látszik.

Különösen örvendettem a 2-ik idomon levő „Swastika“-nak. Ez félreérthetetlenül Kisázsia-ra mutat. Valóban, a hasonlatosság az Ön terrakottái és a Hisszarlik-beliek közt napról napra szembetűnőbbé válik. Én csak két elméletet láthatok felállíthatónak irántuk: 1) vagy egy történelem előtti kereskedelmi út, amely Kisáziát Erdéllyel a troasbeli trákok közbenjárása útján egybekapcsolta, vezetett végig a Duna völgyén, és eredményezte azt a keleties művészetet Hallstadt-ban és Krainban, amely innen dél felé terjedt Olaszhon felé ahelyett, hogy Itáliából származott volna; vagy pedig 2) a nép, amelynek maradványait Ön felfedezte, a római korral egyidejű barbár nép volt, és a rómaiaktól kapott egynéhány Swastika-mintát és fogalmat írott betűkről. E második feltevés azonban kizárva látszik lenni azon mélység és helyzet által, amelyben a marad-

ványok találtattak, valamint a vas és más római korabeli tárgyak merő hiánya által. Ha Ön valami nikkeltárgyat tudna találni, minden kételkedésen felül be volna bizonyulva a nagyon korai kelet, amelynek a maradványokat tulajdonítani kell. Trójában nem leltek borostyánkövet, és úgy hiszem, Ön sem találta: ez arra vezetne, hogy az Ön tárgyai régiebbek, mint a borostyánkő-kereskedés kezdete. Fedezett Ön fel valami elefántesont tárgyat?

Igazán sajnálom rosszullétét. Erre legjobb orvosság a nyugalom. Reményilem, a tél vége előtt Ön ismét jól és jó erőben lesz.

Éppen indulófélben vagyok Egyiptomba, és nem térek vissza az északi szélességre tavaszig. Öszinte tisztelője

A. H. Sayce

Magyar őstörténet kutatás terén sem volt tétlen TORMA ZSÓFIA. A jénai kiadvány mellett leveleiben is, illetve az azokra küldött válaszokban is vannak erre vonatkozó adatok. Ezek főként és elsősorban az ősmagyar írás mezopotámiai eredetének lehetőségeire vonatkoznak.

Ma már, közel száz éves távlatból szinte meghatódva figyelhettük ezeket a kezdeti kísérleteket, a kolozsvári gyűjtemény ceruzarajzait, betűzési kísérleteit. Ezen a téren is uttörő volt, hiszen akkoriban még csak szórványos és hézagos ismeretek álltak rendelkezésére a rovásírás kutatóknak.

Mielőtt TORMA ZSÓFIA íráskutatását érdemben tárgyalás alá vetnénk, meg kell jegyeznünk, hogy SCHLIEMANN tételeinek alapvető tévedését a trójai leletek legelső "tell"-ben, azaz a legelső emberi település által használt földszint mélységében előforduló darabjait a "hellén kultúra" darabjainak minősítette és ezzel legkevesebb kétezer évvel "megfiatalította" és ez az időbeli eltolódást TORMA is magáévá tette. Igaz, hogy ha-

marosan rájött tévedésére és élete utolsó szakában már pre-sumér és sumér kulturáról beszél.

Ez az időbeli eltolódás - sajnálatos módon - késleltette a magyar régésznek eredményeinek végső kibontakozását. Ennek ellenére mégis jelentősek az erdélyi írásjegyek és a "runa", vagy "rovás" jelei közt megsejtett összefüggések.

Miután TORMA ZSÓFIA igazi nagy munkája, melyet oly nagy gonddal készítgetett elő és folyton bővítette, csiszolgatta, soha sem jelenhetett meg, valóságos nyomozással kell felderítenünk ezen a téren folytatott vizsgálódásait.

A legelső ilyen adat A. H. SAYCE oxfordi egyetemtanár TORMÁHOZ intézett és 1883 november 12. -ról dátumozott levelében bukkan fel. Sir ARCHIBALD HENRY SAYCE (1845-1933) híres orientalista, világhírű assziológus, korának legelismertebb szakembere az ékírás terén. Élénken sajnáljuk, hogy a kolozsvári múzeum birtokában lévő és TORMA ZSÓFIÁHOZ intézett több, mint háromszáz levél közt szereplő 8 SAYCE által írottakból csak ezt az egyetlen egyet közölte a "Téka" sorozat kiadványa. Maga a tény, hogy az emberfeletti szellemi és feltérési munkát végző és irányító oxfordi tanár nagy lekötöttsége ellenére is nyolc levéllel kereste fel az "amatőr" magyar régésznőt, mutatja TORMA leleteinek fontosságát és jelentőségét. SAYCE természetesen az orientalista szemével nézve tartotta fontosnak a levelezést, mert ő már az ókori, keleti írások szakértőjeként a sumér kultúra Erdély területéig huzódó nyomait vélte felismerni a tordasi leletek darabjaiban.

TORMA intuitív női megérzéssel bogozgatta ezeket a furcsa írásjeleket. Gyűjteményében szereplő: "Önéletrajz" - a tartalmaz jópár ilyen kísérletet, melyek a pecséthengereken szereplő jeleket rögzítik és az akkoriban ismert ókori, keleti írásrendszerek között párhuzamos előfordulásokat keresnek. Sejtését bátran ki is mondta, le is írta azzal a magyarázattal, hogy az ismeretlen jelek, képirásos figurák valójában Európa legrégebb

írással emlékei.

A pesti újságíró-tintanyalók által oly sokszor kigunyolt "emancipált" és karikaturákba torzított "régész-bogarász kisasszony" világraszóló eredményeit az Akadémia "szakemberei" egymás közt csak megmosolyogták és hallgatásukkal mellőzték. Mindössze annyit tettek, hogy az olcsószellemű sajtócsaphosokat újból ráuszították, hogy nevetség tárgyává tegyék. TORMA nem maradt érzéketlen ezekkel a mellőzésekkel és izetlen, olcsó szellemeskedésekkel szemben. Meghatóak erre vonatkozó sorai: "vádolnak, hogy phantastikus tulcsapongásaimmal az összefüggéstelen hangokból nyelvet, a csordaéletből államalkotásokat, a bálványimádásból vallást, a teljes kulturahiányból csak kultúrát származtatok, de ezzel szemben... nincs a világtörténelemnek hőroza, a történelem írójának az az alapja, aki kiállná a próbát akkor is, ha nagyítóüveggel közelről nézzük. A nagyító még a napban is mutat foltokat. Az író, a tudós, a költő, a bölcsész mindannyian szenvednek az eredendő bűnben, hogy emberek..." (Önéletrajz részlet.)

Visszatérve Európa legrégebb írással emlékeinek vizsgálatához SAYCE és TORMA közös kutatásaihoz, mint a mai, világhírű magyar orientalista HARMATTA JÁNOS "Neolitikori írásbeliség Közép-Európában" című kis írásából kitűnik, ma már a két század tudós kutatásait értékelik és méltányolják. Idézve a budapesti orientalista egyetemi tanár idevonatkozó szavait: "Olyan jelek, amelyeknek valamilyen kapcsolatát a régi mezopotámiai írásbeliséggel fel lehetett tenni, már a múlt században is kerültek elő elég nagy számban Tordoson, s feltérőjük, illetve gyűjtőjük, TORMA ZSÓFIA már 1879-ben utalt is a tordosi jelek és az asszír-babilóniai írásbeliség kapcsolatának lehetőségére, és e feltevést nem kisebb tu-

dós, mint A. H. SAYCE is komolyan mérlegelte..."

Sajnos, nem ismerjük a TORMA "levelesláda" minden kincsét, főleg azokat a válaszleveleket, amelyek a nagy régészeti ősi írásokra vonatkozó kérdésekre vonatkozó megfigyeléseire kapnánk választ. Csak töredékekből lehet ezeket összeállítani.

Igy maga SCHLIEMANN is válaszol a "betűkre" vonatkozólag, egyben felhívja figyelmét TORMÁNAK, hogy SAYCE foglalkozott az ügyvel.

Hogy mennyire szíven fektet TORMÁNAK ezen "betűk" és "írásrendszerek" eredetének feltárása, kiviláglik "Önéletrajzának" alábbi részletéből: "... a tordosi telep több ezer darab különleges kő, csont, cserép tárgyai - nak nevezetesebb tárgyait egészen újszerű adataiért bemutattam volt az 1888-ban berlini, 1882-ben pedig a Maina-Frankfurtban a régészeti kongresszus szakembereinek, felhíván azokra értekezésemben figyelmüket... Minek folytán megállapították, nagy horderejüket, hogy azok nagy fényt vetnek az ősi történet tisztázására, de mivel azok őket is meglepték, el kellett magamat határoznom magamat arra, hogy részletesen is megvizsgáljam őket, ámbár tudatában voltam, hogy milyen küzdelmes leend a magam törte csapáson iránytű és pihenés nélkül keresve-kutatva az összekötő pontokat, melyekhez leleteim kapcsolhatóak legyenek. Gyűjteményem tárgyait az összehasonlító régészet segítségével kivonható eredmények arra a meggyőződésre vezettek, hogy Tordos őskorára következtetve feltételezzem, miszerint mint Erdély más őstelepein azokat trák-gétaféle népek lakták, akikről HERODOTOS K. E. 500 évvel úgy emlékezik meg, hogy azok a "Maris",

azaz "Maros" menti területek lakói voltak. Tordos leletein ekkor felismerem Babylon-Chaldea kultur elemeiből keletkezett és Egyiptom művészetével együtt Syriában fejlődött tovább és hasonló volt Trója trákjainak kulturájához és melyet nem előzött meg az eddigi régészeti fel fogás szerint a gal-kelta, pelazg-hellén vagy római-etruszk kultúra.

Babylon ékirásos feliratai szerint ős népe turáni fajhoz tartozva, sumér-akkád nép volt kiknek kő és agyagtáblákra vésett képes írásjeleit és vallásos szertartásait, ceremóniáit össze hasonlítva gyűjteményem kultúrtárgyaival egészen egybevetve képekkel kimutattam - ETHNOGRAPHISCHE ANALOGIEN - című illusztrált művemben, Jéna, 1894-részletesen, hogy ezen ős néprajzi adatok módosító hatásából fejlődött vonások visszatükröződnek a följük került mai népek hitében és a hitéből magyarázható szokásaikban... "(Korunk, 1972/3. 433-434.)

Ez az önvallomás, TORMA önéletrajzának kiadatlan szövegéből rámutat két - szerintünk - nagyon fontos jelenségre:

1. A Sumér népet és nyelvet a "turáni" fajhoz és nyelvhez csatolja. Bár ez a "turáni" név a mai "tudomány" nézete szerint "turáni nyelv" és "turáni faj" nem létezik és TORMA KORÁBAN a francia nyelvészek, LENORMANT és OPPERT kardoskodtak mellette HALÉVY sémitológus csökönysége ellenére. Ezek szerint TORMA a két jeles orientalista véleményéhez csatlakozott, amikor a "sumér-akkád népeket turáni fajuknak" tartja. Tudjuk azt is, hogy LENORMANT franciá a tudóssal személyes kapcsolatai voltak, leveleztek és valószínűleg találkoztak is, bár erről a "Téka" levelesládája egyenesen hallgat, mindössze LINDENSCHMIT FRIEDRICH, mainzi muzeum

igazgató TORMÁHOZ írt leveléből értesülünk, hogy ez utóbbi jelezte, hogy "Mr. LENORMANT membre de l'Institut a Paris" a világhírű Keleti Intézetben bármikor elérhető. Jellemző a magyar tudomány hivatalos képviselőinek merev mellőzésére, hogy az ugyanakkor, ugyanabban az Intézetben, tehát a leghíresebb párizsi Keleti Intézetben élt egy magyar nyelvutató házaspár, Mezőkövesdi UJFALVY KÁROLY és felesége, akik VÁMBÉRY nyomán sorra járták a keleti országokat és "Mélanges Altaïques" címen kiadták teljes negatívumot jelentő tanulmányukat. TORMA szándékosan nem vette fel velük a kapcsolatot, mert turán ellenes magatartásuk annyira hirhedt volt.

2. TORMA "Önéletrajz"-ának második nagy jelentősége ama szándék, hogy a sumér nyelv turániságának hangoztatása mellett a rovásírásos jegyek sorait is tudatosan kereste. E szándéka nyilvánvaló és a magyar tudománytörténészek feladata lenne, hogy sürgősen felderítsék a múlt század híres orientálistáinak írásszakértőinek levelesládáiban a TORMÁTOL hozzájuk intézett leveleket, hogy az azokban szereplő rovás, vagy ahogy anyugati tudomány inkább szereti nevezni "runák"-ra vonatkozó tételeket, kérdéseket felderíthessük.

A rovás-írásjelek mindenesetre feltűnő számban szerepelnek, ami a külföldi tudósoknak semmi esetre sem tűnt fel, ahogyan erre semmiféle megjegyzésük nincs. A mellékelt SAYCE-féle levélben magában egyszerre négy ősi magyar-székely rovásírási betűt említ meg, amelyeknek a jelentőségével azonban nincs

tisztában. Ezek a betűk:

Q Y Y ↑

Sajnálatos módon a szakemberek inkább a piktográfiai jelekkel foglalkoztak és így a tatárlaki betűtípusoknak, logogrammáknak sokkal nagyobb visszhangja volt a nemzetközi vo-

nalon, mint a sokkal jelentősebb tordosi korongnak.

TORMA maga azon volt, hogy a "titokzatos" írások értelmét közölje a szakértőkkel, hogy ítéletükben ne folyásolja őket. De minden jelenségre felfigyelt és ha hírt hallotta "leírásos" vagy "tamgás" cseréptöredékeknek, kerámiái alkotásoknak, igyekezett azokról legalább is rajzokat szerezni. Így szerepel a levelesládájában a háromszáz levél között több olyan, mely ilyen célokat szolgál. Mellékletként közöljük a mainzi Római Kőtár őrének LINDENSCHMIT muzeumőrnek választát, amely egy Osthofenben talált rovásfeliratos cseréperény rajzának megküldéséről szól:

Mainz, 1883. április 5

Római—Germán Központi Múzeum
Mainzban

Igen Tisztelt Kisasszony!

Legnagyobb sajnálatunkra március 29-i leveléből azt olvastuk ki, hogy a két edény közül éppen az érdekesebbik cserepekben jutott az Ön birtokába.

Ez egyúttal különös elővigyázatosságra fog bennünket készíteni az Ön értékes küldeményének csomagolásakor, és amennyire hatalmában áll, gondoskodni fogok arról, hogy mindent pontosan az Ön előírásai szerint végezzek.

Kívánságának megfelelően és a kár kiegyenlítésére ma a nagyobbik edény ékírásáról (rúnáiról) készített másolatot küldök Önnek egy gyorsvázlat kíséretében.

Lelőhelye a Szász Királyságban van, s jelenleg a nürnbergi Germán Múzeumban őrzik. Sajnos nem tudok Önnel semmi többet közölni az edény lelőköri körülményeiről.

A kisebbik frank edény lelőhelye e kor temetőinek legközönségesebbike: az elteme-

tett személy lábánál vagy oldalán. Osthofenben találták, és most a Mainzi Régészeti Egyesület gyűjteményében van.

A rajzok elkészítésével kapcsolatban bátorodom Önnel közölni, hogy rajzolónk véleményének kikérése után [kiderült], ő csak akkor tud pontos költségvetést készíteni, hogyha esmeretei vannak az elkészítendő tárgyról. Szíveskedjék velünk sürgősen közölni kívánságait, s egyben megjelölni, miképpen kívánja a rajzokat elkészíttetni: pontos körvonalakkal vagy teljes árnyhatással.

Rendkívül érdekes volna számunkra, ha művéhez néhány festett agvagcserepet mellékelne, amilyenek Schliemann-nál, de még a mi vidékünkön is előfordulnak.

Lenormant úrnak tapasztalatunk szerint elég a következő cím: membre de l'Institut à Paris.

Egyben bátorodom legőszintébb köszönetünk mellett visszaküldeni az Ön művéhez tartozó és lekötelező módon beküldött rajzokat. Reméljük, hogy művének megjelenése után, melyre ezennel előfizetni megbízásom van, Ön azonnal küld nekünk egy példányt belőle.

Kérve Önt, szíveskedjék bennünket mihamarabb tájékoztatni kívánságairól, vagyok kiváló tisztelettel

Fried. Lindenschmit
múzeumőr

(Németből)

TORMA ZSÓFIA.

6. kép : Torma Zsófia képe egy frankfurti régészlapban 1882-ből

A kolozsvári gyűjtemény mellett a muzeum őrzi leveleit is, amelyek között korának legnagyobb külföldi és magyar régészeinek válaszai, kérései, érdeklődései találhatók, Magyar vonatkozásban a legmeghatóbb a "turini Remetének" Kossuth Lajosnak két levele, amelyek közül az elsőt facsimilében és feloldásban is adjuk a "Téka" nyomán.

A már reszketeg kezekkel irt levelek mélységes nagy-rabecsülés hangján szólnak a régésznohöz, akinek a neve nem ismeretlen előtte. A levelezési kapcsolatot azonban a régészno indította el, ama kérésével, hogy a nagy munkája "Erdély a római foglalás előtt" bevezető sorokat írjon, mint azt már a nagy Kormányzó báró NYÁRI JENŐ "Az aggteleki barlang, mint őskori temető" c. munkája elé oly szívesen tette. KOSSUTH szerénysége eltakarja azt a nagy érdeklődést a régészet iránt, amely már fiatal kora óta foglalkoztatta, de soha nem volt annyi ideje, hogy a "dilettáns" soron túl jusson. Leveleiből azonban nagyon sok tudás és pontos értesülés látszik kora régészeti eseményei felől.

Két KOSSUTH levél szerepel a "Téká"-ban. Az elsőt olvasóink maguk is meghatódva fogják böngészni. A másodikat, hosszú terjedelme miatt csak kivonatossan ismertetjük. Hivatkozik benne a boroszlói Nemzetközi Kongresszusra, amelynek naplójából értesült TORMA sikereiről. Birálata és értékelése a következő szavakban izzik: "Nagyságod bámulatos szaktudásának ...köszönheti az ethika, a fajleszármazás, a nyelv rokonság és kultura eredet napfényre hozatalát." (I. m. 89.)

Meglepő KOSSUTH nagy jártassága az amerikai régészet legujabb jelenségei iránt és ezekre TORMA figyelmét is felhívja, bár a neveikről tréfásan idézi MOORE-t "bizonyos amerikai helynevek kimondására csak úgy vasárnap szánja el magát az ember, mikor egyéb dolga nincs."

22. Via Dei Mille Turin
Martius 25. 1884.

Különösen Tisztelt Úrhölgy!
Nagyon kellemesen lepett meg engem
Nagyságod f. hó 3-áról kelt igen becses leve-
lével és ősrégészeti kutatásainak fényes ered-
ményeit világosságba helyező munkáival,
melyekkel engem megajándékozni méltózta-
tott.

Fogadja megtisztelő figyelméért alázatos
köszönetemet.

Az ősrégészet azon tudományok közé tar-
tozik, melyek iránt élénk érdeklődéssel vi-
seltetem. Ez érdeklődésnél fogva hő vágyam
volt Nagyságod tudományos buvárlataival
közelebből megismerkedhetni, mert már
azokból is a mik felőlük amúgy töredékesen
tudomásomra jutottak, nem lehetett nem gya-
nítanom, hogy Nagyságod oly adatokkal gaz-
dagította a tudományt, melyek a tudós vi-
lág által ekkorig elfogadott némely specula-
tív nézetek alapját erősen megingatják, s az
ősvilág történelmi rejtelseire oly új vilá-
got vetnek, mely azokat egészen más színben
tűnteti fel, mint a minőben a szaktudósok ek-
korig tekintették, úgy hogy az eddig divatos
nézetek megváltoztatását eredményezhetik,
s az ősrégészeti adatokból levonható tudomá-
nyos következtetések rendszerítésénél forduló
pontot képezhetnek.

S csakugyan képeznek is: Öröömre szol-
gál érteni, hogy az immár kiváló szaktekin-

télyek által a külföldön is el van ismerve,
s én mint magyar büszke vagyok reá, hogy
ez az érdem, hogy ez a dicsőség a magyar
haza egy derék magyar leányának jutott.

Nagyságod engem érdemetlenül túlbecsül,
ha a dologban az én véleményemre csak leg-
kisebb becsét is hajlandó helyezni. Én szak-
tudós nem vagyok, nem oly életet éltem s
körülményeim sem olyanok voltak, hogy az
ősrégészeti tudományban magamat többnek
mint csakis amolyan szórványos — ne mond-
jam felületes — ismeretekkel bíró kontár
műkedvelőnek tarthatnám; mint ilyen én
Nagyságodban, ki annyi ügyszeretettel, buz-
galommal, kitartással oly terjedt s oly ala-
pos ismereteket párosít Mesteremet tisztelem,
kivel szemben engem a tanítvány s nem az
ítész szerepe illet meg.

Azonban udvariatlanság volna kívánságát
parancsnak nem tekintenem, tehát szabadsá-
got veendek magamnak (ha korom fogyat-
kozásai szándékomat cserben nem hagyják)
Nagyságod illetékes ítélete alá terjesztem né-
mely gondolataimat, különösen az erdélyi
ásatásainak a trójai leletekkel oly fényesen
kimutatott rokonságából hazánk történelem
előtti őscultúrájának leszámazására vont el-
méleti következtetést illetőleg. E végett azon-
ban Nagyságod nagybecsű dolgozatait nem
elég egyszer átolvasnom (ezt már megtettem
azonnal a mint megkaptam, és sokat tanul-
tam belőlük) hanem figyelemmel szükség át-
tanulmányoznom, s minthogy én e tárggyal
az utóbbi időben nem igen foglalkoztam egy
s más adat felől mely amúgy homályosan le-
beg szemem előtt fel is kellene frissítenem
gyarló emlékezetemet, az pedig kissé több

időt kíván, mint a mennyivel hónapokon át halomra gyült levelezési hátralékaim miatt éppen most rendelkezhetem.

Bocsánatát kell teliát kérnem, hogy parancsának csak egy kis késedelemmel felelhetek meg, addig is esedezem méltóztassék szívesen fogadni kiváló nagyrabecsülésem adóját, mellyel vagyok

Nagyságodnak alázatos szolgája s tisztelő tanítványa

Kossuth Lajos

U. I. Nagyon megtisztelve érzem magam Nagyságod azon kívánsága által, hogy küldjem meg azon vén élő halott arcképét mely nevémet viseli. Romoknak néha lehet értéke, az én egyéniségem romjának nincs, az idő elporlasztott, mint elporlasztotta azt a mit képviselni törekedtem; — de hát teljesítem parancsát."

KOSSUTH eme levele azt mutatja, hogy TORMA neve már régész szakkörökben egyre nagyobb jelentőségű lett. A "turini Remete" érdeklődése és figyelme bizonyára felfokozottabban kutatja a magyar régésznek szerepének külföldi visszhangját is. TORMA elküldte neki dolgozatait, melyek addig megjelentek és mint szerény hozzászóló, "nem pedig len íté sz" óhajtja hozzá eljuttatni benyomásait, észrevételeit. Erről szól a második, hosszú levél következő része :

Említettem fentebb hogy Nagyságod nagy tudományos érdekű leleteit s azokra alapított inductioit illetőleg csak is némely igénytelen figyelmeztetéseket vehetek magamnak szabadságot bölcs ítélete alá terjeszteni. Elnézésére számítva bátor leszek ezt pár nap alatt megküldeni. Csak igénytelen figyelmeztetések lesznek azok — kivéve talán az a német hetvenkedési eredetű Indo-germán vagy

miként Virchow „in mehr unbefangener Weihe“ nevezi „aria doctrinát“ (bizony „aria“ = légből kapott) melynek én határozott ellenese vagyok, s azt hiszem jó társaságban vagy az.

Nem végezhetem csevegéssé fajult mentegető levelemet a nélkül, hogy kiváló tisztelem köteles adóját be ne nyujtanám Nagyságodnak a vívmányok felett, melyekkel az ősrégészeti tudományt meggazdagítja. Alig tudom mit bámuljak inkább, azt a meglepő otthonosságot a melyet a bonyodalmas tudomány szintoly tág mint akadékos mezején oly aránylag rövid idő alatt sajátjává tett, vagy a biztos tapintatot, mely kutatásaiban vezette, avvagy az egyszerűtetet mely törekvéseiben lelkesíté, vagy pedig a több mint férfias kitartást, mely semmi nehézség előtt meg nem hátrált, semmi kellemetlenségek közt meg nem lankadott. Szolgáljon jutalmául áldozataiért a multban és serkentéseül a jövőre azon öntudat, hogy uttörő munkát végzett s hogy ha némely elméleti következtetései időjárással talán módosulás alá eshetnek is (miként egy ily kezdetleges tudomány fokozatos fejlődésénél másként nem is lehet) azt a diadalt már kivívta, hogy az őskor titkáról egy fátyolt lebbentett fel, melynek fellebbentése az ősrégészet mezején új látókört tár fel, új kiindulási pontokat jelöl — ily munkásságról a megillető általános elismerés el nem maradhat. Örömmre válik ennek jeleit, mint szintugy azt is észlelhetni, hogy Nagyságod példája Erdélyben másokra is buzdítólag hat.

De fájdalmas részvétellel értettem leveléből, hogy a megfeszített munkásság melynek se-

gégeket igénylő minden ágazatát egyedül magának kellett ellátnia, az anyagi áldozatokon kívül még drága egészségére is rosszul hatott, lelkemből kívánom, hogy ez csak mulckonybaj legyen, de el nem mulaszthatom figyelmeztetni, hogy ha az „archeologiai rheumatizmus” a Hercules fürdők hatályával daczolni találna, van egy más fürdő (nem víz hanem csak pártizedrész szénsav többlettel telített légfürdő) mellyel nem képes daczolni. Ez a Monsummanoi barlang légfürdője Toscanában, vasuton egy negyedórai távolban Pistójától, a lukkai völgyben — „Probatum est” —

Mély tiszteletem kijelentésének meg ujtása mellett bátorkodom magamat Nagyságod jóakarátába ajánlani

Kossuth
Szászvároson

Torma Zsófia úrhölgy ő nagyságának

U.I. Ohajtanám tudni kívánja e Nagyságod hogy a Frankfurti és Boroszloi gyűlések naplóját vissza küldjem.

Sajnos, a levélrészletben említett „néhány igénytelen” figyelmeztetések, vagy észrevételek nem szerepelnek a „Téka” kiadásában és valószínűleg vagy elkallódtak, vagy el sem indultak Szászváros felé, mert GYULAI PÁL a „Korunk”-ban írt beszámolója csak 2 KOSSUTH-levelet, vagy írást említ a muzeumi gyűjteményben. S ezt a kettőt ismerjük...

MÁSODIK RÉSZ

SUMÉR NYOMOK ERDÉLYBEN

FOYTA ISTVÁN FORDÍTÁSA